

SEWERYN KRUSZCZYŃSKI

METODY WIELOLETNIEGO PLANOWANIA WE FRANCJI

Jeden z dokumentów Francuskiego Generalnego Komisariatu Planu stwierdza, że „wykorzystywanie we Francji technik przewidywań ekonomicznych na długą metę pod formą wieloletnich planów modernizacji i inwestycji jest oczywistym następstwem wzrastającej interwencji państwa w życie gospodarcze”¹. Kilkanaście lat liczący i praktycznie najdalej wśród rozwiniętych pod względem ekonomicznym państw kapitalistycznych zaawansowany eksperyment francuski jest jednym z przykładów potwierdzających tezę, iż planowanie gospodarcze w skali makroekonomicznej — stanowiące pierwotnie wyłączny atrybut gospodarki socjalistycznej — „staje się podstawową cechą i narzędziem rozwoju gospodarczego w obecnej dobie ... a idea planowania zaczyna nawet wkraczać do starych krajów kapitalistycznych”². Wkraczała ona jednak nie bez trudności i oporów ze strony określonych grup społecznych, dopatrujących się w planowaniu krępowania ich swobodnej inicjatywy gospodarczej i otwierania furtki dla systemu socjalistycznego. Toteż nawet ci, którzy wykazywali prawdziwe zainteresowanie planowaniem również na terenie Francji, czynili to początkowo powściągliwie, z obawy, by nie zostali posądzeni o poglądy marksistowskie lub sympatie do socjalizmu przez opinię wrogo nastawioną do planowania typu socjalistycznego³.

Problematyka planowania jako nowej metody i instrumentu polityki gospodarczej państwa kapitalistycznego w ogólności, a państwa francuskiego w szczególności, jest bardzo złożona, a jej kompleksowa analiza nie mogłaby pominąć przynajmniej takich zagadnień, jak przyczyn wzrastającego interwencjonizmu państwowego we Francji, stopnia skutecz-

¹ *Les techniques de prévision économique à long terme (Réponse à une question de l'Organisation des Nations Unies)*, Commissariat Général du Plan-Service des Etudes Economiques et Financières, Paryż 1960, s. 31.

² O. Lange, *Rozwój gospodarczy, planowanie i współpraca międzynarodowa, w: Teorie wzrostu ekonomicznego a współczesny kapitalizm*, Warszawa 1962, s. 22.

³ P. Bauchet, *L'expérience française de planification*, Paryż 1958, Edition du Seuil, s. 19—39.

ności programowania rozwoju gospodarczego tego kraju, społecznej treści polityki ekonomicznej opartej na kolejnych czteroletnich planach rozwoju ekonomicznego i społecznego, narzędzi i środków realizacji zadań i celów w planach tych postawionych.

Artykuł niniejszy wyznacza sobie węższy zakres tematyczny. Wymienione wyżej problemy są przedmiotem coraz liczniejszych opracowań w polskiej literaturze ekonomicznej, natomiast mało jest dotychczas publikacji o metodach i organizacji wieloletniego planowania makroekonomicznego w krajach kapitalistycznych. Ograniczając ramy analizy tylko do tego problemu i tylko do przykładu francuskiego, pragniemy wypełnić częściowo lukę w polskim piśmiennictwie ekonomiczno-planistycznym przyczynkiem dotyczącym studiów porównawczych z zakresu praktyki planowania rozwoju ekonomicznego krajów o różnych ustrojach społeczno-gospodarczych.

W planowaniu gospodarki narodowej występuje zawsze wzajemny związek między zagadnieniami natury organizacyjnej i metodologicznej, dlatego analizę metod planowania we Francji poprzedzimy chociażby krótką charakterystyką organizacji służb planistycznych w tym kraju. Organizację tę przedstawia w sposób syntetyczny zamieszczony schemat (s. 75), ilustrujący zarazem poszczególne fazy opracowywania czteroletniego planu rozwoju ekonomicznego i społecznego na lata 1962—1965 oraz leżącego u jego podstaw planu perspektywicznego na lata 1961—1975⁴.

Generalny Komisariat Planu (Commissariat Général du Plan, w skrócie CGP), utworzony dekretem z 3 I 1946 r., jest stałym organem powołanym do przygotowania planu, śledzenia jego realizacji i składania sprawozdań z osiągniętych wyników. CGP spełnia zasadniczą i podstawową rolę przede wszystkim w zakresie koncepcji wieloletnich planów rozwoju gospodarczego na podstawie studiów analitycznych nad ekonomiką Francji, nad dynamiką wzrostu krajów stojących na analogicznym poziomie ekonomicznym, a szczególnie nad tempem i kierunkiem rozwoju krajów odgrywających poważną dla Francji rolę w jej wymianie międzynarodowej. Niektóre studia przeprowadzają na użytek CGP wyspecjalizowane instytucje (publiczne, prywatne lub mieszane) o charakterze badawczym, jak np. Centre de Recherches, d'Etudes et de Documentation sur la Consommation (w skrócie CREDOC), la Société d'Etudes et de Mathématiques Appliquées, le Service des Etudes Economiques et Financières (SEEF), Institut National de la Statistique et

⁴ Por. B. Cazes, *Le plan et la participation, des forces économiques et sociales*, Paryż 1962, Commissariat Général du Plan, s. 3, oraz idem, *La planification en France et le IV^e Plan*, Paryż 1962, Les Editions de l'Epargne, s. 60—61.

Władza polityczna
Rząd i Parlament

Zawodowy aparat
planistyczny
Generalny Komisariat Pla-
nu — Commissariat Gén-
éra) du Plan (CGP)

Przedstawicielstwo
społeczno-zawo-
dowe
Komisje Modernizacji —
Commissions de Moderni-
sation., Rada Najwyższa
Planu — Conseil Supé-
rieur du Plan, Rada Eko-
nomiczna i Społeczna —
Conseil Economique et So-
cial

Studia przygotowawcze nad
planem 1961—1965 i 1961—
1975

Dyrektywy Rządu adreso-
wane do CGP i nominacja
członków Komisji Moderni-
zacji

Sekcja Inwestycji Rady
Ekonomicznej i Społecznej

W oparciu o dyrektywy
rządu opracowanie wstęp-
nej koncepcji planu

Szczegółowe prace nad pla-
nem Komisji Modernizacji

Pierwsza weryfikacja re-
zultatów prac Komisji Mo-
dernizacji pod kątem wi-
dzenia równowagi rzeczowej
i finansowej planu. Opra-
cowanie jego syntezy.

Arbitraż rządu w sprawie
stopy wzrostu dochodu na-
rodowego oraz w sprawie
wolumentu i struktury in-
westycji publicznych

Dalszy ciąg prac Kom-
isji Modernizacji na pod-
stawie nowej stopy wzrostu

Końcowa synteza planu.
Redakcja projektu planu

Aprobata projektu planu
przez rząd

Konsultacja Rady Naj-
wyższej Planu

Konsultacja Rady Ekono-
micznej i Społecznej

Końcowa redakcja planu

Debata w parlamencie
i głosowanie nad aprobatą
projektu planu

des Etudes Economiques (INSEE): Szczególnie bliskie związki występują między CGP a dwiema ostatnimi instytucjami podległymi ministrowi finansów. SEEF bowiem jest odpowiedzialna za opracowanie krótkookresowego programu ekonomicznego, stanowiącego podstawę budżetu, który SEEF zestawia. INSEE zobowiązano do prac nad retrospektywną i prospektywną rachunkowością makroekonomiczną (la comptabilité nationale) niezbędną przy konstrukcji planów czteroletnich. INSEE prowadzi również stałe studia metodologiczne nad tym nowoczesnym tableau économique Francji. Badania problemów równowagi finansowej w planach są przedsięwzięte przy ścisłej współpracy obu wymienionych instytucji⁵.

Commissariat Général du Plan kierowany jest przez generalnego komisarza (funkcję tę spełnia obecnie Pierre Massé, cieszący się dużym autorytetem również poza granicami Francji) mianowanego dekretem. Zawodowy personel ekonomiczny i planistyczny, liczący łącznie z obsługą administracyjno-techniczną około 100 osób, podzielony jest na sekcje, na czele których stoją pełnomocnicy generalnego komisarza. Sekcje te dzielą się na:

1. sekcje pionowe, opracowujące problematykę głównych gałęzi gospodarki francuskiej, jak rolnictwo, przemysł chemiczny, energetyczny, hutniczy, przetwórczy, budownictwo, transport i komunikację;

2. sekcje poziome, zajmujące się zagadnieniami wspólnymi dla wszystkich gałęzi gospodarki narodowej, jak finanse, zatrudnienie, ceny i koszty;

3. sekcje różne, jak sekcja dokumentacji, sekcja studiów regionalnych, sekcja studiów ekonomicznych i statystycznych.

Prawo wyznacza generalnemu komisarzowi i podległemu mu aparatowi rolę głównego koordynatora francuskiej polityki ekonomicznej. W rzeczywistości nigdy nie odgrywał on w pełni tej roli i odgrywać jej nie może. Wynika to — z jednej strony — z charakteru społecznej bazy gospodarki francuskiej, determinującej jego pozycję wobec silnych ugrupowań ekonomiczno-finansowych i wobec pozostających z nimi w zaostrzającym się na terenie Francji konflikcie klasowym zorganizowanych mas pracujących, oraz — z drugiej strony — z faktycznych kompetencji komisarza generalnego wobec władz rządowych. Toteż jakkolwiek generalny komisarz zajmuje bardzo wysoką pozycję w hierarchii administracyjnej (podlega bezpośrednio premierowi), jakkolwiek z tytułu swej funkcji ma bliskie kontakty z ministrami, a przede wszystkim

⁵ P. Viot *L'organisation politique et administrative de la planification en France*, Paryż 1962, Commissariat Général du Plan, s. 10—16.

z ministrem finansów, jakkolwiek jest członkiem i doradcą wielu komisji, m. in. Rady Funduszu Rozwoju Ekonomicznego i Społecznego (Conseil du Fonds de Développement Economique et Social, decydującej o tak ważnym środku polityki rządowej, jak rozdział inwestycji publicznych), komisji międzyministerialnych i międzynarodowych (np. Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej), jakkolwiek dzięki osobistemu autorytetowi i merytorycznej fachowej wiedzy ma poważny wpływ na przebieg głosowania nad planem i środkami jego realizacji w Zgromadzeniu Narodowym i w Senacie, to jednak nie zmienia to faktu, że główne i kluczowe kierunki polityki gospodarczej zależą od strategii ekonomicznej prywatnych przedsiębiorstw, szczególnie tych, które są zorganizowane w silne ugrupowania monopolistyczne, oraz od środków dysponowanych przez rząd, przy czym minister finansów skupia większość tych środków w swoim resorcie. Tę rolę CGP najdobitniej scharakteryzował sam Pierre Massé w sposób następujący: „Jest to miejsce spotkań, gdzie przygotowuje się decyzje, gdzie udziela się rad, gdzie dokonuje się szacunków. Lecz Komisariat nie ma władzy ani środków interwencji ekonomicznej. Nie usiłuje on wkraczać w kompetencje departamentów ministerialnych, natomiast ofiaruje on administracji możliwość koordynacji ich programów działania i rozstrzygania ich konfliktów ze stanowiska neutralnego”⁶.

Neutralna w powyższym sensie pozycja CGP występuje zresztą nie tylko w fazie realizacji bieżącej polityki ekonomicznej, co byłoby w pełni zrozumiałe z uwagi na wyłącznie koncepcyjny charakter prac aparatu planistycznego, ale również w fazie przygotowywania planu wieloletniego. Poważny wpływ na kierunki zamierzonego rozwoju gospodarki francuskiej oraz na szczegółowe ich rozwinięcie wywierają przedstawiciele różnych środowisk ekonomicznych współpracujący z CGP przy konstrukcji planu. Albowiem według obowiązujących przepisów prawnych, sankcjonujących zwyczajową praktykę, szczegółowe propozycje dotyczące planu określonych dziedzin ekonomicznych i gałęzi gospodarki francuskiej są wypracowywane i opiniowane przez Komisje Modernizacji, dzielące się analogicznie jak sekcje CGP na komisje zwane pionowymi i komisje zwane poziomymi. Członkowie ich, mianowani przez ministra finansów na wniosek komisarza generalnego, składają się z przedstawicieli administracji państwowej, członków Rady Państwa i Izby Kontroli, przedsiębiorstw i dyrektorów przedsiębiorstw, instytucji kredytowych i bankowych, uniwersytetów, ekspertów technicznych i zwią-

⁶ P. Massé, *The Guiding Ideas Behind French Planning*, w: *Economic Planning in France*, PEP, Londyn 1961, s. 212.

ków zawodowych. Te ostatnie zresztą zajmują raczej negatywne stanowisko w stosunku do treści społecznej planów francuskich. Nieliczni tylko członkowie Generalnej Konfederacji Pracy uczestniczyli w pracach Komisji Modernizacji w okresie I i IV planu, nie brali natomiast żadnego udziału przy przygotowywaniu II i III planu (1954—1962). Liczba Komisji Modernizacji wzrasta systematycznie (8 przy redakcji I planu, 27 przy przygotowywaniu IV planu), łączna zaś ilość osób powołanych do Komisji Modernizacji i ich grup roboczych wynosiła przy pracach nad IV planem 3138⁷. Komisje te tworzą mniejsze grupy robocze, z których każda bada pewien aspekt problemów danej gałęzi (np. komisja rolnictwa dzieli się na grupy robocze dla problemów mechanizacji, finansowania, handlu zagranicznego, zjawisk demograficznych itp.). Wprawdzie studia i propozycje każdej grupy i Komisji Modernizacji co do możliwości i warunków wzrostu danej gałęzi gospodarki francuskiej są opracowywane w ramach generalnej perspektywy rozwoju ogólnogospodarczego wytyczonej przez organa CGP (o czym szerzej w dalszej części artykułu), jednakże szczegółowe kierunki i środki rozwoju stają się przedmiotem przetargu interesów reprezentowanych tu sił ekonomicznych, a ostateczna wersja planu przedkładana w raportach Komisji jest obrazem kompromisu zawartego między tymi siłami⁸.

Mimo tego jednostronne i błędne byłoby niedoceniecie trudnego do ilościowego sprecyzowania wpływu, jaki tego rodzaju organizacja i metoda sporządzania oraz gotowa wersja planu wywierają choćby przez samą treść informacyjną na aktywność poszczególnych przedsiębiorstw i branż gospodarczych. Pomijając oczywiste i bezpośrednie zależności od planu sektora publicznego i tym samym przedsiębiorstw znacjonalizowanych, orientacja, jaką plan daje przedsiębiorstwom prywatnym w zakresie perspektyw rozwoju ich rynków zbytu i rynków zaopatrzenia, pozwala im w pewnym stopniu ściślej niż w gospodarce tego typu bez żadnego programu rozwojowego ustalać swe przewidywania, co odbija się z kolei na własnej polityce produkcyjnej i inwestycyjnej tych przedsiębiorstw prywatnych. Z tych między innymi powodów zostało powołane specjalne Biuro Informacji (le Bureau d'Information et de Prévision Economique) w roku 1958, którego celem są studia nad problemami wymiany międzygałęziowej.

Po złożeniu CGP ogólnych raportów przez Komisje Modernizacji, komisarz generalny przedkłada opracowany całościowo tekst projektu

⁷ B. Cazes, *Le plan et la participation...*, op. cit., s. 8

⁸ Por. wnikliwe na ten temat rozważania zawarte w pracy F. Perroux, *Le IV^e plan français (1962—1965)*, Paryż 1962, Presses Universitaires de France.

planu do zaopiniowania Radzie Najwyższej Planu, Radzie Ekonomicznej i Społecznej oraz Radzie Ministrów. Rząd decyduje o wyborze spośród kilku wariantów planu jednego z nich lub poleca nawet opracowanie wariantu pośredniego, jak to miało miejsce przy IV planie na lata 1962—1965. W końcu projekt planu jest przedmiotem obrad i głosowania na Zgromadzeniu Narodowym i w Senacie. Każdego roku z okazji debaty nad budżetem Zgromadzenie Narodowe jest informowane o przebiegu realizacji planu i kontroli jego rezultatów. Debata w parlamencie nie dotyczy aspektów techniczno-planistycznych, lecz koncentruje się wyłącznie na polityce ekonomicznej i socjalnej zdefiniowanej w planie. Znajduje to swoje uzasadnienie w tym, że aprobata planu przez Zgromadzenie Narodowe oznacza zgodę jedynie na ogólny kierunek i na całokształt wyrażonej poprzez plan polityki ekonomicznej rządu, a nie na jego szczegółowe wskaźniki, których nie ustala się w sposób wiążący dla poszczególnych przedsiębiorstw prywatnych, a tym samym również nie dla agregatowo ujętych działów i gałęzi gospodarki narodowej.

Naszkicowany wyżej w sposób syntetyczny charakter i rola planu w gospodarce francuskiej oraz organizacja prac nad jego przygotowaniem wpływają w poważnej mierze na metody konstrukcji programów rozwoju ekonomicznego Francji. Metody te podlegały również pewnej ewolucji w poszczególnych wieloletnich planach w zależności od stopnia powojennego rozwoju gospodarczego tego kraju i od ogólnościowego postępu, jaki dokonał się w ostatnich latach w teoretycznej wiedzy z zakresu wzrostu ekonomicznego i techniki jego programowania. Zarówno I plan (1947—1953), jak i II plan (1954—1957) nie były planami obejmującymi całą gospodarkę francuską, lecz jedynie programami od-cinkowymi wytyczającymi rozwój kluczowych dziedzin tej gospodarki, wymagających odbudowy po zniszczeniach wojennych (I plan) lub rozbudowy dla szybszego i bardziej harmonijnego wzrostu ogólnego (II plan)⁹. Dopiero III (1958—1961) i IV plan (1962—1965) skonstruowane zostały w sposób kompleksowy, dlatego też naszą uwagę skoncentrujemy na metodach użytych przy ich opracowaniu, ze szczególnym uwzględnieniem techniki opracowania IV planu.

Metodologicznym punktem wyjścia prac koncepcyjnych nad kon-

⁹ Plan I wytyczał w ogólniejszych zarysach rozwój przemysłu wydobywczego, energetycznego, hutniczego, cementowego, maszyn rolniczych i transportu, natomiast w II planie, oprócz wskaźników wzrostu poszczególnych gałęzi, występują Propozycje dotyczące rekonstrukcji technicznej przedsiębiorstw i ich koncentracji, komasacji gruntów, badań i oświaty rolniczej, budownictwa mieszkaniowego, sieci szkół i aktywizacji niektórych regionów.

strukcją III planu, równoległe z którym prowadzono również studia nad perspektywicznym planem do 1965 r., była formuła wzrostu, określająca przyrost dochodu narodowego brutto w zależności od stopy wzrostu zatrudnienia i stopy wzrostu przeciętnej wydajności pracy:

$$D_t = D_o(1+r_z)^t \cdot (1+r_w)^t, \quad (1)$$

W której: D_t — dochód brutto (lub produkt wewnętrzny równający się sumie wartości dodanej wszystkich gałęzi) w roku docelowym; D_o — dochód brutto w roku podstawowym (wyjściowym), t — liczba okresów (lat) między rokiem podstawowym a docelowym, r_z — średnia roczna stopa wzrostu liczby zatrudnionych wyrażonych w godzinach pracy; r_w — średnia roczna stopa wzrostu przeciętnej wydajności pracy.

Średnią roczną stopę wzrostu liczby zatrudnionych oparto na prognozach wzrostu ludności całkowitej i na wydedukowanym stąd tempie wzrostu ludności zawodowo czynnej. Następnie na podstawie studiów nad statystycznymi seriami francuskimi od 1896 r. i per analogiam do innych krajów będących na tym samym co Francja poziomie ekonomicznym, zbadano prawdopodobne zmiany ilości zatrudnionych w każdym z pięciu podstawowych działów gospodarki narodowej, mianowicie w rolnictwie, w przemyśle, transporcie, handlu i usługach, do których zaliczono również usługi administracji publicznej i odpłatne usługi oddawane w gospodarstwach domowych. Przyjąwszy hipotezę pełnego zatrudnienia, końcową wartość (w cenach niezmiennych) produktu wewnętrznego oceniono na podstawie przewidywanego czasu trwania pracy i godzinnej wydajności pracującego. Średni roczny wzrost wydajności pracy oszacowano w dwóch wariantach (3,4% i 4,2%), przy czym makroekonomiczny wskaźnik tego wzrostu wyniknął w tym rachunku jako średnioważona stóp wzrostu różnicowanych dla każdego z pięciu wymienionych działów. Po analizach dotyczących rozdziału dochodu brutto na inwestycje i na wydatki administracji publicznej oraz po uwzględnieniu wymiany międzynarodowej (eksportu i importu) otrzymano wielkość rezydualną, która miała stanowić konsumpcję gospodarstw domowych. Na koniec, przy założeniu niezmiennej struktury rozdziału dochodów i stałego współczynnika stosunku dochodów do oszczędności (a więc przy założeniu równości krańcowej skłonności do oszczędzania z dotychczasową przeciętną skłonnością) ustalono poziom i warunki, przy których podaż dóbr konsumpcyjnych zrównałaby się z efektywnym popytem ze strony gospodarstw domowych, a oszczędności pokryłyby niezbędne wydatki na sfinansowanie inwestycji¹⁰.

¹⁰ Por. *Perspectives de l'Economie Française en 1965*, Ministère des Affaires Economiques et Financières, CGP-SEEF. Paryż 1956.

Koncepcja wyjściowa IV planu różni się zasadniczo od koncepcji III planu. Bazuje ona na analizie trendu rozwojowego gospodarki francuskiej i na jego ekstrapolacji korygowanej oszacowanymi możliwościami interwencji państwowej. Przyjęto mianowicie jako wstępną hipotezę konstrukcji planu trzy warianty wzrostu dochodu narodowego dla dwóch horyzontów czasowych, dla lat 1975 i 1965¹¹.

1. Wariant zwany słabym, charakteryzujący się przeciętną roczną stopą wzrostu produkcji w wysokości 3%. Uzasadnienia tego wariantu dostarczyła analogia do stóp wzrostu występujących w okresie powojennym w szeregu wysoko rozwiniętych krajów kapitalistycznych, szczególnie w Stanach Zjednoczonych, w Wielkiej Brytanii, Szwecji, Belgii, Danii i Norwegii. Według danych statystycznych ONZ, przeciętna roczna stopa wzrostu produkcji najważniejszych krajów kapitalistycznych wynosiła dla lat 1950—1958¹²:

Japonia	7,9%	Norwegia	3,0%
NRF	7,4%	Belgia	2,9%
Włochy	5,5%	Szwecja	2,9%
Holandia	4,5%	Dania	2,3%
Francja	4,3%	Wielka Brytania	
Kanada	4,0%	(Zjednoczone Królestwo)	2,2%
USA	3,3%		

Po szczegółowym zbadaniu okazało się jednak, że trzyprocentowa stopa wzrostu, jakkolwiek nie wymagająca szczególnego wysiłku ekonomicznego, nie pozwoliłaby na wydatniejsze zwiększenie zatrudnienia i nie dałaby pożądanego wzrostu dochodu na głowę ludności Francji. Przy tej stopie wzrostu nie wystarczyłyby również środki na przewidziane planem pokrycie potrzeb mieszkaniowych i na inwestycje publiczne o charakterze społecznym (szkoły, szpitale itd.).

2. Wariant zwany mocnym, ze 6-procentową stopą wzrostu, do którego mogły skłaniać autorów planu pomyślnie rezultaty rozwoju gospodarki francuskiej w dwóch latach — 1960 (6,3%) i 1961 (5%), bezpośrednio poprzedzających okres IV planu, oraz analogiczna dynamika gospodarcza wykazywana przez NRF i Włochy. Wariant ten był również dla nich o tyle zachęcający, iż pozwoliłby Francji osiągnąć w 1980 r. poziom USA, przy założeniu, że Stany Zjednoczone rozwijałyby się w dalszym ciągu przy stopie wzrostu około 3% (na głowę ludności około 2%). Osiągnięcie tej stopy wzrostu byłoby jednak połączone z brakiem

¹¹ *Les techniques de prévision économique* —, op. cit., s. 11—23. Por. również *Perspectives de l'Economie Française en 1965*, op. cit.

¹² *World Economic Survey 1959*, United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Nowy Jork 1960, s. 23.

równowagi w bilansie płatniczym, a pewne kluczowe dziedziny, jak budownictwo i przemysł mechaniczny, miałyby poważne trudności w nadszaniu za tempem wzrostu gałęzi, dla których stanowią podstawę rozwoju.

3. Wariant pośredni, któremu odpowiada 4,5-procentowa stopa wzrostu dochodu narodowego, czyli przeciętna roczna rozwoju Francji w całym okresie powojennym.

Dla powyższych trzech wariantów stóp wzrostu ustalono (D_t) dochód brutto (bez potrącenia amortyzacji) w roku docelowym na podstawie formuły:

$$D_t = D_0(1+r_d)^t, \quad (2)$$

gdzie r_d oznacza przeciętną roczną stopę przyrostu dochodu brutto. Następnie oszacowano w pierwszym przybliżeniu zasadnicze elementy zapotrzebowania na produkcję finalną, czyli elementy tzw. dochodu brutto do podziału w roku 1965:

$$D_{pt} = I_t + L_t + C_{at} + (M_t - E_t) + C_{mt}, \quad (3)$$

mianowicie zapotrzebowanie w roku t na: I_t — inwestycje produkcyjne; L_t — mieszkania; C_{at} — wydatki administracji publicznej; M_t — import; E_t — eksport; C_{mt} — konsumpcję gospodarstw domowych.

Przy ocenie globalnej sumy inwestycji produkcyjnych dla każdego roku (a zatem i dla roku docelowego) posłużono się znaną formułą:

$$I_t = D_0[(1+r_d)^t - 1] \cdot k', \quad (4)$$

gdzie k' oznacza oszacowany makroekonomiczny współczynnik kapitałochłonności.

Przyjąwszy przeciętny cykl realizacji inwestycji, uzupełniono wolumin przyrostu trwałego majątku produkcyjnego w ostatnim roku planu o tzw. inwestycje wyprzedzające, zapewniające zaplanowany w programie perspektywicznym przyrost dochodu narodowego bezpośrednio wykraczający poza horyzont czasowy planu czteroletniego. Pozostałe elementy zapotrzebowania finalnego określono autonomicznie na podstawie odrębnych szacunków. Liczbę mieszkań (α_t) ustalono opierając się na prognozie demograficznej i przy pomocy skorygowanej ekstrapolacji dotychczasowego popytu efektywnego na mieszkania. Oceny wydatków administracji publicznej (C_{at}) dokonano oddzielnie dla jej działów: a) nauki, b) obrony, c) dróg i transportu, d) innych prac publicznych i e) administracji ogólnej. Dla a) założono, że personel oraz wydatki bieżące i nakłady inwestycyjne będą rosły proporcjonalnie do ilości uczniów i słuchaczy. Wydatki ad b) ustalono przy założeniu redukcji służby wojskowej (w związku z zakończeniem konfliktu francusko-

algierskiego) do 1 roku. Zapotrzebowanie ad c) i d) obliczono na podstawie analizy niezbędnych do pokrycia potrzeb gospodarki narodowej w tych dziedzinach. Wreszcie dla wydatków ad e) przyjęto ryczałtową stopę wzrostu nakładów rzeczowych (20—25%) i personalnych (3%).

Planowane wskaźniki importu (M_i) i eksportu (E_i) były wynikiem kompromisu między dążeniem do osiągnięcia pewnej nadwyżki bilansu handlowego a wynikającymi z przyjętych wariantów wzrostu produkcji potrzeb importowych. Stosunek między importem a dochodem narodowym oszacowano w tej fazie konstrukcji planu na podstawie szeregów statystycznych od roku 1921. Wynosił on w procentach dochodu narodowego netto¹³:

1921—1929	13,05%	1936—1938	12,88%
1930—1935	12,22%	1949—1955	11,55%

Przyjęto, że tendencja zmniejszania się tego stosunku utrzyma się w dalszym ciągu, a na tej podstawie ekstrapolowany import stanowić będzie 10,5% dochodu narodowego w roku 1965. Ponieważ w latach 1959—1961 eksport pokrywał import, a nawet nieznacznie go przewyższał¹⁴, wydedukowano stąd dalsze założenie równości importu i eksportu w okresie planowym.

Wyznaczone w powyższy sposób elementy produkcji finalnej miały jedynie na celu uzyskanie agregatowej wielkości konsumpcji gospodarstw domowych (C_{mt}) jako zasadniczego punktu wyjścia dla bardziej skonkretyzowanego opracowania projektu planu czteroletniego. Odtąd wielkości ujęte agregatowo w uproszczonym modelu podlegają dezagregacji i „obróbce” przy użyciu metody przepływów międzygałęziowych (le degrossissage sur modèle réduit — jak to się określa w fachowym języku planistów francuskich). Szczegółowa analiza służy do ustalenia konsekwencji, jakie implikowane są przez trzy warianty stóp wzrostu dochodu narodowego i różne stąd warianty woluminu konsumpcji dla niezbędnej do tego celu wielkości produkcji poszczególnych branż oraz dla koniecznych rozmiarów inwestycji i importu, które umożliwiłyby pokrycie potrzeb gospodarstw domowych i publicznych, pozwalając jednocześnie na eksport równoważący bilans handlowy.

Do tego celu przeliczono wielkość konsumpcji globalnej (C_{mt}) w stosunku do ilości gospodarstw domowych, przy założeniu niezmiennej struktury rozdziału dochodów i stałych cen (konsumpcję osób przebywających czasowo na terenie Francji ustalono na podstawie odrębnych

¹³ Por. *Perspectives de l'Economie Française en 1965*, op. cit., s. 23 i n.

¹⁴ *IV^e Plan de développement Economique et Social*, op. cit., s. 81.

szacunków¹⁵. Liczbę gospodarstw domowych i jednostek konsumpcyjnych w tych gospodarstwach oszacowano na podstawie prognoz demograficznych¹⁶. Dla oceny rozwoju i struktury konsumpcji w roku docelowym posłużono się francuskimi szeregami statystycznymi za ostatnie lata przed okresem planowym, rezultatami analizy budżetów domowych przeprowadzonej przez CREDOC i INSEE i porównaniami międzynarodowymi, szczególnie opartymi na danych z USA i Wielkiej Brytanii. Kształtowanie się przyszłego rozwoju konsumpcji badano przy pomocy różnych funkcji dochodowej elastyczności popytu, której najogólniejszą formę przedstawia funkcja:

$$C_n = c_n d (1-s) + a, \quad (5)$$

gdzie C_n — popyt na dobro n ; c_n — współczynnik określający, jaką część z każdej dodatkowej jednostki dochodu konsument przeznaczą na zakup dobra n ; d — indywidualny dochód konsumenta; s — indywidualna stopa oszczędności; a — parametr o stałej wartości. Wykorzystany w tej funkcji stosunek między konsumpcją a oszczędnością był przedmiotem odrębnych analiz.

Przy pomocy uzyskanej w ten sposób wielkości i grupowej struktury konsumpcji oraz innych uprzednio ustalonych wstępnie elementów produktu finalnego, traktowanych obecnie jako zmienne niezależne programu, skonstruowano techniką input-output projekt planu uwzględniający podział całej gospodarki na 17 branż, według klasyfikacji francuskiej ujęty w następujące cztery grupy:

a) Grupa, której produkcja zależna jest przede wszystkim od wielkości popytu konsumpcyjnego:

- Gałąź 1 — rolnictwo, leśnictwo
- 2 — przemysł rolny i spożywczy
- 11 — przemysł tekstylny, konfekcyjny i skórzaný
- 12 — przemysł papierniczy, drzewny i pokrewne przemysły
- 15 — usługi mieszkaniowe
- 16 — inne usługi
- 17 — handel

b) Grupa obsługująca przeważnie stadia pośrednie produkcji:

- Gałąź 6 — przemysł materiałów budowlanych, przemysł szklarski

¹⁵ Por. *Projections de la consommation pour 1965*, Service des Etudes Economiques et Financières, Centre de Recherches et de la Documentation sur la Consommation, Paryż 1959, s. 1—4.

¹⁶ Ilość jednostek konsumpcyjnych w ramach gospodarstwa domowego otrzymano przyjmując konsumpcję głowy rodziny za 1, dorosłych jej członków za 0,7, a dzieci do lat 14 za 0,5 (Ibidem, s. 2).

- 7 — kopalnie rudy, hutnictwo
- 8 — przemysł mineralny i metali nieżelaznych
- 10 — przemysł chemiczny

c) Grupa, której produkcja zależy przeważnie od popytu na dobra inwestycyjne:

- Gałąź 9 — przemysł mechaniczny i elektryczny
- 13 — przemysł budowlano-inżynierski

d) Grupa, której wielkość produkcji zależy od poziomu ogólnej produkcji brutto:

- Gałąź 3 — kopalnie węgla i gazu
- 4 — elektrownie
- 5 — przetwórstwo ropy, gazu naturalnego i mieszanek benzynowych
- 14 — transport i telekomunikacja

Techniczno—analityczne prace nad 17-branżowym modelem planu dały podstawę do stopniowej korekty niektórych elementów wyjściowych, jak inwestycje, import i eksport, traktowanych we wstępnym etapie dla wyceny popytu gospodarstw domowych jako zmienne niezależne. Dla każdego z trzech wariantów ustalono również wysokość niezbędnej siły roboczej w drodze ekstrapolowania statystycznej relacji produkcja — zatrudnienie, korygowanej o szacowany współczynnik wzrostu wydajności pracy, szczególnie na skutek założonego w programowanych inwestycjach postępu technicznego i zmian w kwalifikacjach pracowników.

Rezultaty opracowanych i ujętych jednolicie pod względem redakcyjnym trzech wariantów planu przesyłane są w formie propozycji do Conseil Economique et Social, która po konsultacji przedkłada je rządowi wraz ze wstępnym studium problemów finansowych, dotyczącym warunków i możliwości realizacji celów postawionych w projektach. Do rządu też należy decyzja wyboru jednego z wariantów. Spośród przedłożonych propozycji IV planu władze rządowe uwzględniając omówione wyżej konsekwencje dla bilansu płatniczego i dla niektórych gałęzi gospodarki francuskiej wypośredkowały wariant oscylujący między stopą 4,5% i 6%, mianowicie z przeciętną roczną stopą wzrostu 5,5%. Po tej decyzji nastąpiło opracowanie ostatecznej wersji planu, z uwzględnieniem bardziej szczegółowego podziału gospodarki narodowej na 30 branż, i analizą, mającą na celu sprawdzenie, czy i na jakich warunkach wyrażone w rzeczowym aspekcie wskaźniki (w cenach stałych) są możliwe do uzgodnienia z wymogami finansowymi. W analizie tej brano również pod uwagę ewentualne zmiany cen.

Przedmiotem badań możliwości osiągnięcia równowagi finansowej był poziom dochodów pieniężnych, finansów publicznych, wymiany za-

granicznej, inwestycji i oszczędności. Założono, że czynniki, które w znacznym stopniu wymykają się spod kontrolującego wpływu władz publicznych, jak np. oszczędności prywatne, kształtować się będą zgodnie z tendencją wyrażoną w szeregach statystycznych od 1949 r., a przewidziane w planie niektóre inwestycje zostaną w pełni sfinansowane ze środków rządowych.

Analiza kolejno obejmowała¹⁷.

1. a) Ustaloną uprzednio w ostatecznej wersji planu wysokość dochodu narodowego brutto do podziału:

$$D_{pt} = D_t + (M_t - E_t). \quad (6)$$

b) Część konsumowaną i inwestowaną dochodu brutto do podziału:

$$D_t = C_t + I_t, \quad (6a)$$

przy czym w odróżnieniu od formuły (3) C_t obejmuje zarówno konsumpcję gospodarstw domowych, jak i konsumpcję poza gospodarstwami domowymi oraz pokrycie bieżących wydatków rzeczowych administracji publicznej, I_t zawiera inwestycje produkcyjne, administracyjne i mieszkaniowe.

2. Wysokość pieniężnych dochodów indywidualnych, od których zależy efektywny popyt na rynku dóbr konsumpcyjnych, oszczędności stanowiących podstawowe źródło finansowania inwestycji. W tym celu oszacowano w pierw:

a) Sumę pieniężnych dochodów indywidualnych w roku docelowym, przyjmując hipotezę szybszego ich wzrostu na głowę od dynamiki narodowego dochodu brutto do podziału, z powodu wzrostu ludności i z konieczności uwzględnienia faktu, iż oszczędności pomniejszają sumę pieniężnych dochodów przeznaczonych na wydatki konsumpcyjne, wskutek czego równoległy ich wzrost nie doprowadziłby do równowagi między efektywnym popytem a wyznaczoną w planie produkcją finalną dóbr konsumpcyjnych. Założono również jednakowy procentowy przyrost dochodów poszczególnych klas i warstw społecznych. Suma ta obejmuje:

$$d_t = V_t + R_t + Q_t + Y_t + X_t \quad (7)$$

gdzie V_t — płace netto; R_t — zyski brutto przedsiębiorstw; Q_t — procenty i dewidendy; Y_t — świadczenia socjalne i zapomogi; X_t — inne dochody (subwencje, odszkodowania wojenne itp.).

b) Wysokość oszczędności (S_t) w końcowym roku planu ustalono oddzielnie w odniesieniu do oszczędności gospodarstw domowych (S_{mt}),

¹⁷ *Rapport général de la Commission de l'Economie Générale et du Financement. Commissariat Général du Plan, Paryż 1961, Imprimerie Nationale, s. 29—42.*

oszczędności przedsiębiorstw (S_{et}) i nadwyżki bieżących dochodów administracji państwowej nad jej bieżącymi wydatkami (S_{at})

Założono na podstawie ekstrapolacji trendu wewnętrznego i na podstawie analogii do trendów występujących w innych krajach, że stosunek oszczędności do konsumpcji gospodarstw domowych wzrośnie z 11,3% w 1961 r. do 12,5% w 1965 r., co oznaczałoby przyrost oszczędności indywidualnych o około 37% w porównaniu do roku wyjściowego. Natomiast oszczędności przedsiębiorstw oszacowano bardziej ostrożnie (wzrost o 34%) z uwagi na zarysowujące się w okresie planowym dwie przeciwstawne sobie tendencje wpływające na kształtowanie się przyszłych zysków: tendencję do wzrostu marży zysku na skutek zwiększonej wydajności pracy przekraczającej wzrost płac i tendencję do spadku marży zysku z powodu zaostrzającej się konkurencji wewnętrznej i zewnętrznej, wynikającej z oddziaływania Wspólnego Rynku.

3. Na podstawie danych wymienionych w punktach 1. i 2. zestawiono bilans inwestycji i źródeł ich sfinansowania:

Oszczędności przedsiębiorstw	Inwestycje przedsiębiorstw
Oszczędności gospodarstw domowych	Inwestycje gospodarstw domowych
Nadwyżka bieżących wpływów administracji nad jej bieżącymi wydatkami	Inwestycje administracji
	Saldo lokat kapitałowych za granicą

Realizacja powyższej równowagi uzależniona jest oczywiście od szeregu warunków, wśród których komentarz do IV planu wymienia:

1. rozwój swobodnej wymiany międzynarodowej szczególnie w ramach krajów Wspólnego Rynku;

2. wzrost popytu zagranicznego na podstawie skoordynowanej aktywności ekonomicznej krajów należących do Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej;

3. koordynację programów inwestycyjnych tych krajów;

4. kształtowanie się dochodów wewnątrz Francji, w tym przede wszystkim płac, zgodnie z wskaźnikami IV planu;

5. odpowiednią skłonność inwestowania zapewniającą wyznaczony przyrost produkcyjnego i nieprodukcyjnego majątku trwałego;

6. zużytkowanie oszczędności na kierunki inwestycji przewidziane w planie;

7. skuteczność interwencji państwowej w wypadku powstania braku określonej przez plan równowagi między oszczędnościami a inwestycjami dla zapobieżenia powstaniu luki deflacyjnej bądź infacyjnej¹⁸.

*

Niezależnie od warunków ustrojowych przy budowie każdego planu wieloletniego jego autorzy stają przed problemami, które w sposób uproszczony acz zwięzły przedstawia układ funkcji wskazujący wzajemne związki między planowanym poziomem i strukturą produkcji a poziomem i strukturą zapotrzebowania końcowego odbiorcy w okresie docelowym¹⁹:

Rozmiary produktu globalnego w okresie t (P_t) zależą od możliwych do produkcyjnego zastosowania środków wytwarzania (środków trwałych F_t i środków obrotowych U_t) oraz siły roboczej (Z_t):

$$P_t = f(F+U+Z)_t . \quad (8)$$

Właściwym zadaniem planistycznym jest ustalenie dla okresu objętego planem: wysokości produktu globalnego, jego struktury oraz wynikającej stąd alokacji rzeczowych i osobowych czynników produkcji, które zależą od niezbędnej do oszacowania w planie struktury produktu finalnego ($x_1, x_2 \dots x_n$):

$$P_t = \varphi(x_1, x_2 \dots x_n)_t . \quad (9)$$

Z kolei zapotrzebowanie finalne jest funkcją wysokości dochodu narodowego:

$$(x_1, x_2 \dots x_n)_t = \psi(D)_t . \quad (10)$$

Wreszcie wysokość dochodu narodowego wynika z sumy produktów poszczególnych gałęzi pomniejszonej o sumę ich zużycia w pośrednich stadiach produkcji:

$$D_z = \sum_{i=1}^n \left(P_i - \sum_{j=1}^n p_{ij} \right)_t . \quad (11)$$

Ustalenie w planie wysokości i struktury produktu globalnego (9) wymaga rozcięcia zamkniętego łańcucha współzależności między równaniami (9), (10) i (11). Rozwiązania wzajemnie od siebie uwarunkowanego układu równań można dokonać poprzez określenie wielkości spoza układu, która stanowić musi zmienną niezależną tego układu. W zależności od warunków ustrojowych i stopnia rozwoju gospodarczego kraju punkty wyjścia mogą i muszą być różne. Mogą to być w krajach socjalistycznych wielkości obiektywnie dane, jak np. wysokość zasobów stojącej do dyspozycji siły roboczej, możliwości wzrostu majątku pro-

¹⁹ Por. P. Sulmicki, *Konstrukcja narodowego planu gospodarczego*, „Gospodarka Planowa” 1957, nr 1.

dukcyjnego, lub też wskaźniki normatywne, jak np. pożądany i możliwy stopień zaspokojenia potrzeb społeczeństwa, ale mogą i muszą to być w innych warunkach charakterystycznych dla krajów kapitalistycznych dane hipotetyczne wydedukowane np. z trendu rozwojowego, z prognoz koniunkturalnych itp.

Z tego punktu widzenia oceniana koncepcja wyjściowa i metoda konstrukcji III planu wykazuje szereg braków. Została ona też poddana krytyce przez niektórych ekonomistów francuskich. Jeden z nich uznał za podstawowy błąd III planu to, że bazuje on na perspektywach produkcji, a nie na wycenie efektywnego popytu. „Nie dlatego — pisze Lisle²⁰ — by popyt był rzeczywistym motorem [rozwoju produkcji — S. K.], konsumenci są bowiem mało zorganizowani i bierni, lecz dlatego że popyt ma taką wagę w zapotrzebowaniu finalnym (około 70% we Francji), iż warunkuje on większość popytu na dobra pośrednie i inwestycyjne. W kraju cieszącym się pewną obfitością dóbr materialnych oraz w kraju, którego bogactwo wzrasta w szybkim tempie, należy precyzyjnie przewidywać konsumpcję. Błąd w strukturze tej pozycji musi spowodować dezorganizację planów produkcji skądinąd starannie określonych i wywoływać poważny brak równowagi cen i zatrudnienia”.

W krytyce tej zawarte są argumenty słuszne, ale niewystarczające. Niewątpliwie w gospodarce na wysokim stopniu rozwoju, o silnie rozwiniętym dziale produkcji środków konsumpcji, plan musi uwzględniać elastyczność dochodową i cenową przyszłego popytu na poszczególne dobra w sposób bardziej precyzyjny niż w kraju niedorozwiniętym a znajdującym się w fazie intensywnej industrializacji, gdzie najważniejszym problemem planistycznym jest analiza i ustalenie zasobów niezbędnych dla procesów inwestycyjnych, gwarantujących szybkie tempo wzrostu działu I, stwarzającego bazę dla rozwoju działu II. W jaki sposób można jednak określić w planie kraju kapitalistycznego przyszły efektywny popyt i jego strukturę? Popyt ten uwarunkowany jest przecież wysokością przyszłych dochodów i strukturą ich rozdziału, a te z kolei zależą od poziomu i podziału przyszłego dochodu narodowego, czyli od tempa wzrostu gospodarczego. I tu właśnie dotykamy najbardziej niewralgicznego punktu w koncepcji i w metodzie konstrukcji III planu. Zakłada on — jak widzieliśmy — że produkcja wzrastać będzie przy pełnym zatrudnieniu, w określonym tempie, współzależnym również od wzrostu wydajności pracy, co równoznaczne jest z założeniem, że te czynniki wzrostu są w pełni zależne od rządowej polityki interwencyjnej, do której przystosują się w sposób adekwatny przedsiębiorstwa

²⁰ E. A. Lisle, *La prévision de la consommation*, „Revue Economique” 1961, nr 2, s. 340—341.

prywatne, stanowiące dominujący ciężar gatunkowy w gospodarce francuskiej. Formuła (1), która posłużyła za metodologiczny instrument opracowania III planu, nie obejmuje *explicite* pośrednich czynników wzrostu — inwestycji i ich efektywności ekonomicznej, ale je zakłada.

Przyrost zatrudnienia i wydajności pracy jest bowiem w większości funkcją nowych i technicznie doskonalszych stanowisk pracy, uzależnionych od procesu kapitalizacji w trwałą majątek produkcyjny. Uwzględniając nawet określoną kwotę inwestycji, którą mogą dysponować lub kontrolować czynniki rządowe, oraz mnożnikowy jej wpływ na działalność potężnego sektora prywatnego, teza leżąca u podstaw koncepcji III planu, iż oszczędności zrównają się z inwestycjami na poziomie pełnego zatrudnienia, jest wysoce problematyczna. Potwierdziły to wyniki realizacji planu za lata 1958—1961. Zatrudnienie faktyczne wzrosło w całej gospodarce francuskiej o 130 tys. osób zamiast przewidywanego w planie wzrostu o 380 tys., a w przemyśle wzrost zatrudnienia wynosił 1,4% zamiast przewidywanych 7,9%²¹.

Z tych doświadczeń wyciągnięto wnioski zużytkowane przy konstrukcji IV planu na lata 1962—1965. Zrezygnowano mianowicie z metod opracowania wieloletniego planu, możliwych do stosowania jedynie w tych warunkach ustrojowych, w których decyzje inwestycyjne w swej większości nie są rozproszone między różnymi właścicielami środków produkcji, a scentralizowany w rękach państwa fundusz inwestycyjny jest wykorzystywany zgodnie z preferencjami ogólnospołecznymi. Do rachunku planistycznego natomiast wprowadzono dane wyjściowe wynikające z faktu, że nawet przy stymulującym wpływie interwencyjnej polityki rządowej gospodarka kapitalistyczna musi liczyć się z trendem koniunkturalnym i cyklicznym, wyznaczającym stopę wzrostu gospodarczego.

Autorzy III planu francuskiego wyszli od (8), traktując wysokość zatrudnienia, przy hipotezie pełnego wykorzystania zasobów siły roboczej, jako zmienną niezależną. Z przyczyn, o których już wyżej była mowa, większość produktu finalnego, a szczególnie inwestycje i konsumpcja gospodarstw domowych wynikały w rachunku planistycznym jako wielkości w pełni podporządkowane gestii publicznego autorytetu gospodarczego. Pod tym względem koncepcja i metoda konstrukcji IV planu różni się w sposób zasadniczy od koncepcji i metody III planu. Opiera się ona, z jednej strony, na ekstrapolowanej dynamice dochodu narodowego, w czym znajduje swój wyraz pogląd o konieczności liczenia się z siłami żywiołowymi wpływającymi na tempo wzrostu gospodarczego krajów

²¹ *Le IV^e Plan de Developpement Economique et Social (1962—1965)*, „Journaux Officiels”, Paryż 1962, s. 52—53.

kapitalistycznych, oraz z drugiej strony — na ocenie wpływu możliwości i skuteczności zastosowania interwencyjnych środków władz rządowych, pozwalających w pewnym stopniu ująć procesy wzrostu w pożądane ramy, co uwidoczniło się w wyborze jednego z trzech wariantów projektów planu. Dopiero na podstawie tych danych analizowano kolejno związki zawarte w funkcjach (10), (9) i (11). W tym sensie słuszna jest krytyka, że III plan bazował na perspektywie produkcji, zamiast opierać się na wycenie efektywnych potrzeb końcowego odbiorcy. Podczas gdy w III planie konsumpcja gospodarstw domowych stanowiła saldo, w planie IV wynika ona z przewidywań cząstkowych dokonanych odrębnie dla wielkiej ilości dóbr i usług. Kiedy uprzednio wielkość zatrudnienia i inwestycji były ustalane *à priori* i stanowiły decydujący czynnik wyznaczający tempo wzrostu gospodarczego, obecnie są one w znacznym stopniu wtórnym skutkiem przyjętego trendu rozwojowego gospodarki francuskiej podzielonej na dziesiątki branż.

W IV planie uwzględniono również w szerszej mierze aspekty regionalne. Nie wyniknęło to tylko z formalno-metodycznych wymogów poprawności i wszechstronności budowy planu, lecz z głębszych przyczyn polityczno-ekonomicznych. Wzrastające zainteresowanie rozwojem gospodarki poszczególnych regionów (w tym celu całe terytorium Francji zostało podzielone na 21 regionów ekonomicznych) jest następstwem procesu dekolonizacji (utrata Algierii), koniecznością osiedlenia „reemigrantów”, znacznym wzrostem demograficznym, gwałtowną urbanizacją, hipertrofią rozwoju okręgu paryskiego oraz dążnością do zmobilizowania wszystkich zasobów materialnych i ludzkich dla zajęcia możliwie najsilniejszej pozycji w kształtującym się wśród wielu sprzeczności Wspólnym Rynku.

Założenia teoretyczne, tkwiące u podstaw metody i techniki opracowania IV planu, są w swej istocie niemal identyczne z założeniami ekonometrycznych modeli budowanych na przestrzeni ostatnich lat w krajach zachodnich dla celów długoterminowych prognoz gospodarczych, m. in. modelu „Rocket”, którego autorem jest R. Stone i jego współpracownicy²². Nie oznacza to oczywiście, że model R. Stone'a służył za podstawę konstrukcji planu francuskiego, chociaż opracowane one były w tych samych latach 1960—1961. Wspólną cechą modelu Stone'a i planu francuskiego jest:

1. punkt wyjściowy: założona wysokość dochodu narodowego w roku docelowym i wynikający stąd popyt na produkty finalne, podział popytów

²² Por. Z. Pawłowski, „Rocket” — model ekonometryczny dla długoterminowych prognoz stanu gospodarki brytyjskiej, „*Ekonomista*” 1962, nr 2, s. 411—418.

końcowych i podobna w zasadzie, oparta na założeniu niezmiennej struktury dochodów pieniężnych — metoda szacunku popytu na dobra konsumpcyjne, wydatków administracji, eksportu i importu oraz inwestycji;

2. ustalenie na podstawie danych z pktu 1 niezbędnych wielkości produkcji globalnej poszczególnych gałęzi gospodarki narodowej dla pokrycia zapotrzebowania na produkty finalne.

Zasadnicze różnice, jakie występują między modelem „Rocket” a planem francuskim wypływają głównie z faktu, że model R. Stone'a był budowany przede wszystkim jako instrument analizy teoretycznej, dla której aspekty praktycznego jego zastosowania miały dalsze znaczenie z powodu negatywnego stosunku władz angielskich do wszelkich form planowania gospodarczego, natomiast IV plan konstruowano jako konkretne ramy wyznaczające rozwój gospodarki francuskiej do roku 1965 i 1975. Model „Rocket” obejmuje również analizy uwzględniające wymogi optymalizacji wielkości w nim zawartych, czego nie zawiera plan francuski. Natomiast ze zrozumiałych względów praktycznych w IV planie szerzej niż w modelu rozwinięta jest część finansowa programu rozwoju.

Koncepcja i metoda konstrukcji IV planu jest w porównaniu do koncepcji i sposobu opracowania III planu bardziej realistyczna. Uwidocznia się to zarówno w ustaleniu wielkości wyjściowych planu bardziej adekwatnych do konkretnych warunków ekonomiczno-społecznych gospodarki francuskiej, w jego kompleksowości, jak i w techniczno-analitycznych zabiegach planistycznych, mających na celu bardziej precyzyjne zbilansowanie międzygałęziowych powiązań i równowagi między takimi agregatami, jak produkt globalny, produkt finalny, dochody indywidualne, konsumpcja, oszczędności i inwestycje w roku docelowym.

Przy tych wszystkich zaletach, w porównaniu ze swoim poprzednikiem, IV plan nie jest również pozbawiony braków i niedociągnięć w metodzie konstrukcji i w praktycznej operatywności. Ustala on mianowicie jedynie wskaźniki ilustrujące formalnie zrównoważone agregatowe wielkości na początku i na końcu okresu planu czteroletniego, bez wskazania choćby najważniejszych jego etapów pośrednich, co pozbawia go w pewnym stopniu zarówno wartości poznawczej, jak i praktycznej przydatności jako instrumentu orientacji dla władz rządowych w ich polityce interwencyjnej. Nie wiadomo bowiem, czy przy wymogach równowagi w kolejnych odcinkach czasowych możliwa jest zaplanowana równowaga w okresie końcowym, lub odwrotnie, czy i w jakim stopniu równowaga końcowa może być osiągnięta w sposób zrównoważony w poszczególnych stadiach jego realizacji, zwłaszcza że w planie i w komentarzu do niego bez odpowiedzi pozostało pytanie, w jakim poszczególnym stadium i który z czynników — inwestycje czy pełniejsze wykorzystanie istniejących

zdolności produkcyjnych — będzie decydował o zmianie stopy wzrostu. Brak analitycznego opracowania tzw. ścieżek przejścia gospodarki francuskiej ze stanu roku wyjściowego do stanu roku końcowego powodować musi — według krytycznej oceny niektórych ekonomistów francuskich²³ — niemożliwość dokonania właściwego, tj. zgodnego z planem wyboru stojących do dyspozycji władz centralnych środków, w zależności od różnych możliwych w tym przypadku sytuacji faktycznych. Skoro bowiem z samego faktu planowania wynika, że program nie ma być tylko abstrakcyjnym modelem wyjaśniającym funkcjonowanie gospodarki żywiolowej, a więc pozostawionej samej sobie, skoro wybór określonej stopy wzrostu jest zewnętrznym przejawem woli i możliwości wpływania na przebieg rozwoju gospodarki francuskiej, to do tego celu nie wystarczy jedynie ustalenie średniej dla całego okresu planowego stopy wzrostu, gdyż ta może być wypadkową szeregu różnych rocznych stóp, a każda roczna stopa wynikać może z wielu możliwych struktur gałęziowych gospodarki narodowej. Stąd należałoby opisać liczbowo stadia i struktury przez plan preferowane, do tego bowiem celu nie wystarczą warunki opisane przy szacunkowym ustaleniu elementów popytu końcowego.

Nie mniej poważnym niedociągnięciem IV planu jest przyjęte założenie niezmienniej struktury rozdziału dochodów i stałych cen, Założenie równości stopy wzrostu dochodów poszczególnych wielkich klas i warstw społecznych, służące jako dogodny „chwyt” metodologiczny przy opracowywaniu wstępnej wersji planu, musi być w dalszych jego stadiach zmienione, jeśli plan ma mieć bardziej realistyczny charakter i stąd większą wartość operatywną. Szczególnie ważne jest to dlatego, że od struktury dochodów zależy przecież struktura popytu końcowego, która w modelowych założeniach planu francuskiego stanowi zasadniczy punkt wyjścia dla dalszych ustaleń takich wielkości, jak produkcja poszczególnych gałęzi, inwestycje i ich struktura gałęziowa oraz wysokość i rozkład oszczędności.

Przyjęte w planie założenie spowodować musi w trakcie jego realizacji stosowanie środków polityki finansowej (podatkowej i budżetowej) różniących się w pewnym stopniu od tych, które ustalone zostały w studiach prowadzonych przy konstrukcji planu. Szczególnie niejasna jest koncepcja pokierowania procesem inwestycyjnym, od którego w decydującej mierze zależy stopa wzrostu, i podziałem dochodów uzależniającym strukturę efektywnego popytu przy danej stopie wzrostu. Oczywiście, ten trudny do zbadania problem kształtowania się przyszłych

²³ Por. F. Perroux op. cit., rozdz. IV.

dochodów i cen nie uszedł uwagi autorów planu i stał się w ostatniej fazie opracowywania planu przedmiotem analiz, jednak rezultaty ich nie miały widocznego wpływu na ostateczne wskaźniki planu.

Na zakończenie wypada podkreślić, że przy krytyce braków planowania w ustroju kapitalistycznym nie można zapominać o charakterze i o roli, jaką plany te mogą odegrać w immanentnych temu ustrojowi warunkach społeczno-ekonomicznych. Nawet najprecyzyjniej sporządzone plany podlegają w toku ich realizacji ryzyku, którego wachlarz jest wprawdzie różny w zależności od stopnia ingerencji współczesnego państwa kapitalistycznego w życie gospodarcze, tym niemniej jest on zawsze istotny.

W tym znaczeniu plan francuski nie jest planem dyrektywnym, lecz czymś pośrednim między programem a hipotezą. „Jeśli nasze władze gospodarcze — pisze trafnie na ten temat jeden z ekonomistów francuskich — mówią o przyszłej stopie [wzrostu — S. K.], to nie dają one ani prognozy, ani obietnicy. Operacja intelektualna, jakiej dokonują, polega na sformułowaniu uzasadnionej nadziei, która może zrealizować się w przyszłości pod pewnymi warunkami..., a te z kolei mają tym więcej szans realizacji, im pewniejsza jest nadzieja, że urzeczywistnią się czynniki, od których te warunki zależą”²⁴. Stopień więc prawdopodobieństwa realizacji planu zależy zarówno od wnikliwości przewidywań ekonomicznych zawartych w planie, jak również i przede wszystkim od skali i skuteczności instrumentów interwencyjnych, którymi dysponuje państwo. Stanowiąc wizję tego, co jest pożądane i zarazem — dzięki metodom i środkom polityki ekonomicznej — możliwe do osiągnięcia w okresie rozpatrywanym, plan kształtuje ramy dla akcji zorganizowanej na długą metę w porównaniu do dawnej improwizowanej i wyłącznie doraźnej antycyklicznej działalności władz rządowych.

²⁴ B. de Jouvenel, *Les prévisions de croissance*, Bulletin S. E. D. E. I. S., Paryż 1980 (20 VI). s. 16.